

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за професор по 2.1. Филология (*съвременен език урду*),
обявен в ДВ, бр. 39/20.05.2011, с единствен кандидат доц. д.ф.н. **Татяна Дамянова Евтимова**

Рецензент: проф. д.ф.н. Мария Димитрова Китова-Василева
НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Освен всички необходими по закон документи, кандидатът е представил и следните материали:
1. Автобиография; 2. Списък на научните публикации [общо 25, в чийто брой не се включват *Предговори, редакции и рецензии*; 17 от тези 25 публикации са представени за участие по обявения конкурс];
3. Авторска справка за приносния характер на научните трудове; 4. Подробна справка и доказателствен материал във връзка с отразяването на научните публикации на кандидата в реномирани наши и чуждестранни списания.

I. Образователно и професионално развитие. През 1979 г. Татяна Евтимова се дипломира като филолог-индолог (с основен език *урду*) в МДУ „Ломоносов“. През периода 1981-1983 г. е задочен докторант в същия университет. През 1998 г. защитава дисертацията си и получава образователната и научна степен „доктор“, а през 2001 г. ѝ е присъдено научното звание „доцент“ по съвременен урду. През периода 1990-2001 г. е ръководител на Секция „Индология“ към ЦИЕК, СУ. От 2001 до 2005 г. ръководи Катедра „Класически изток“, ФКНФ, СУ. От 2002 до 2006 г. е заместник-декан на ФКНФ; през периода 2007-2010 г. е член на *СНС по общо езикознание, класически и нови езици* към ВАК, а от 2008 г. ръководи Катедра „Тюркология и алтаистика“ към ФКНФ. От 1995 г. е член на Европейския съюз на индолозите.

II. Преподавателска и учебна дейност. Доц. д.ф.н. Татяна Евтимова работи по специалността в продължение на почти 26 год. като преподавател в бакалавърската и в магистърската степен. Тя е пионер в областта на българската индология и още от самото начало е титуляр на по-голяма част от преподаваните теоретични и практически дисциплини. Реализирала е научно ръководство на 5 докторанти: двама от тях са защитили успешно дисертациите си; трима са отчислени с право на защита. От м. февруари т.г. ръководи още един редовен докторант.

III. Изследователска и научна дейност. Пред мене стои нелеката задача да анализирам изследователската дейност на доц. Евтимова – изтъкнат специалист в областта на съвременния език урду, езиковед и преводач с несъмнен талант и множество изяви в съответните области. Възприемам като най-удачен тематичния подбор на представените за участие в конкурса трудове, като ги групирам в четири раздела.

Раздел I: Трудове с обща историко-културологична насоченост. Тук спадат изследването, посветено на частни проблеми на индологията, непретенциозно наречено *Увод в индологията*, три публикувани статии (№№ 7, 10 и 11), както и статия № 15, приета за печат. По мое мнение трудът *Увод в индологията* е сред най-добрите авторски постижения на доц. Евтимова. Условно го разделям на четири части. Част първа въвежда читателя в необозримите хоризонти на интердисциплинарната наука „Индология”, която, подобно на Индийския субконтинент, представлява сложна и многопластова амалгама от теми, идеи и проблеми, свързани с оформянето на една от най-колоритните древни и съвременни цивилизации. Част втора е посветена на предисторията в развитието на Индийския субконтинент, като обект на анализ на антропологичните и произтеклите от тях езикови и цивилизационни смещения. Според мене тя е особено интересна, доколкото хвърля светлина върху факти, неполучили до днес еднозначно решение в науката. Част трета е най-обемна и наситена с фактология, най-трудна за възприемане, но и придружена с множество задълбочени анализи. Тук авторката пристъпва към решаването на сложна задача, която поставя пред нея сравнителното религиознание на фона на общия цивилизационен контекст на Древна и Средновековна Индия. Анализирани са и основните произведения, създадени от древните индийски ерудити и безименни творци – философи, поети, учени, литератори, чиито произведения отразяват непосредствено историята на религиозно-философските идеи, съставлящи сърцевината на индийската цивилизация. Тази част от историята на възникването на основните религиозно-философски школи и направления в Индия е била и е обект на множество проучвания. Известният специалист в областта на сравнителното религиознание Ниниан Смарт, когото авторката цитира в *Увод в индологията*, е посветил много страници от своята „История на религиите” на същите проблеми. При съпоставката на двете изследвания недвусмислено изпъква компетентността на индолога, чиито знания са несъизмеримо по-задълбочени от тези на специалиста в областта на историята на индийските религии, който обаче не е запознат в дълбочина със сакралните химни и литературните творби, в които е закодирана самата тази история. Поднесена възможно най-увлекателно, сложната проблематика става достъпна за студентите индолози, за които е предназначена. Този начин на изложение от своя страна издава майсторството на учения и преподавателя, съумял да съхрани необходимия баланс между *научните факти и целите на обучението* по съответната дисциплина. Последната част на труда предлага кратко, но пълно описание на езиковия конгломерат в рамките на Индийския субконтинент, подплатено с опит за типологическа класификация на многобройните езици, принадлежащи на различни езикови семейства. Оценявам много високо този труд, посветен на една от основополагащите дисциплини в специалността „Индология”.

Непосредствено свързана с част от проблематиката на *Увод в индологията* е и статия № 15 „За различните равнища на личностно присъствие в хиндуизма”. В нея се повтарят почти дословно някои части от вече рецензирания труд. Новото тук се свързва с опита на авторката да представи изчерпателно същностните черти на хиндуизма, който е не само религия, но и начин на мислене, и начин на живот.

Статията внушава идеята, че черти като *плурализъм, право на свободен избор* (на място, на ритуали и на обект на обожествяване), като *толерантност и търпимост* към инаковярващия, типични за хиндуизма от появата му до наши дни, са заложени в основата на самата културна идентичност на Индия, а тя не би могла да бъде почувствана и разбрана, ако не бъде осъзната философската етика, присъща на това религиозно движение.

Статия № 7 „Езикова експликация на индийския културен контекст” допълва вече известното и подсказва, че „спецификата на индийския лингвоареал се проектира на фона на индийския културен ареал”. Тук авторката разкрива механизмите на т.нар. «лингвокатаклизми», настъпили в резултат от действието на значими събития в религиозния и политическия живот на Индия – екстралингвистични фактори, допринесли за оформянето на съвременните индоарийски езици, всеки един от които се характеризира с подчертана отвореност на системата си в условията на непрекъснати езикови контакти и интерференции. Авторката стига до заключението, че днес Индия представлява „културна вселена, експлицирана във вселена от езици” – типичен пример за *езиков съюз*, обединяващ неблизкородствени и неродствени езици, .

Статия № 10 „Амир Хусро – папагала на Индия” е изящна словесна миниатюра: съдържаща прекрасни стихове в авторски превод на Татяна Евтимова, който издава преводаческия ѝ талант. Идеята на авторката е да очертае постиженията на талантливия поет, писател, учен и философ, създал първите художествени образци на урду – спонтанно възникнал като първа книжовна норма, оформила се въз основа на разговорния *кхари-боли*.

Няма да се спирам на кратката статия № 11 „Милионът на Марко Поло – очарователен разказ за Изтока”: за мене тя има само познавателен характер. Ще подчертая обаче, че тази статия издава разнопосочните интереси на авторката и умението ѝ да поднася увлекателно дори и най-сухите географски и исторически факти.

Раздел II: Трудове, посветени на езика урду. Към него спадат две монографии, трудът *Грамматика на езика урду* и няколко статии. Монографията *Синтактични модели на езика урду. (На базата на теорията за валентностите)* доразвива първоначалния интерес на Татяна Евтимова, афиширан още в блестящо защитената през 1979 г. дипломна работа на тема „За реализацията на глаголната и именната валентности в езика урду (съпоставителен анализ)”. Представена като хабилитационен труд за присъждане на научното звание „доцент”, монографията вече е била обект на рецензиране. Ще ѝ отделя няколко изречения. Разработката издава изключителната езиковедска компетентност на авторката в областта на различните видове съчетаемост на думите, сравнително недостатъчно проучена и до днес у нас. Евтимова извежда всички възможни синтактични модели на езика урду; това ѝ позволява да построи издържани в теоретично отношение и практически приложими модели на изреченските ситуации в урду – език със смесен ергативно-номинативен строй, с характерен словоред, при който доминира

препозицията на управлявания елемент и в който, като основен управляващ компонент, глаголът-сказуемо задължително се явява в абсолютно финална позиция.

Трудът *Урду като лингвомодел на интеграция между две граматични култури* актуализира тезисите на авторката, изложени десет години по-рано в защитената в Москва докторска дисертация. В световната индология все още липсват достатъчно изследвания, посветени на съвременния урду. Водена от подобни съображения, авторката осъществява задълбочен езиковедски, социокултурен и исторически анализ, който ѝ позволява да обоснове типологическите особености на съвременния урду. В самото начало на изследването Евтимова се пита риторично въпросите *Какво е урду – език или диалект?* и *Как се съотнасят помежду си хинди и урду – двата езикови феномена на върха на хиндиезичната езиково-диалектна пирамида?* Въпросите ѝ са основателни предвид обстоятелството, че в световната индология все още преобладават взаимно изключващи се твърдения по тези въпроси. В опит да намери отговор на (поне част от) тях авторката проследява отделните етапи в диалектното развитие на урду – от появата му като специфичен социолект до утвърждаването му като стандартна книжовна норма.

Основната част от изследването си Евтимова посвещава на анализ на езиковите явления, принадлежащи на всички езикови равнища: от артикулационната адаптация и интеграция на арабската лексика, преминала през филтъра на индоиранския фонетико-фонологичен тип; през последвалата графична адаптация на арабско-персийските заемки в урду – индоарийски език със силно развит вокализъм, «впримчен» в неудобните рамки на арабско-персийската консонантна писменост – обстоятелство, което предизвиква прилагането на компенсаторни механизми за преодоляване на неравенството, маркирало съотношението **звукове: графични символи**. Авторката анализира словообразователните модели в урду, близки до тези на фарси, които се различават коренно от арабските модели, чужди за езиковото съзнание на говорещите индоарийски езици, в частност, за лингвотипологията на урду. Евтимова отделя специално внимание на анализа на най-характерните и често срещани се морфологични явления, които, според нея, издават процеса на все по-пълна интеграция и синтез между две различни граматични култури – семито-хамитската и индоевропейската (индоарийската). Въз основа на анализа на синтактичната структура на урду авторката стига до съществения извод, че „Синтаксисът на урду е основният типологичен маркер за принадлежност на езика към индоарийската група на индоиранския клон на индоевропейското езиково семейство” (с. 76). Подчертано аналитичен, разкриващ високата езиковедска компетентност на Евтимова, поднесен с типичната за нея увлекателност, рецензираният труд е изцяло приносен при това за световната история на съвременния език урду.

Няма да се спирам подробно на статиите с №№ 8 и 9 от Списъка на публикациите по конкурса: голяма част от разгледаните в тях теми и проблеми са подробно анализирани във вече рецензираната монография *Урду като лингвомодел на интеграция между две граматични култури*. Макар и публикувана след посочената монография, статия № 13 също отразява вече експлоатирани теми и аспекти.

Ще разгледам накратко статията „За степента на имплицитност в езика урду“, посветена на важно морфологично явление, типично за флективни езици със затихващи падежни функции и разпадаща се склонитбена система, в която се забелязват наченки на аналитизъм. Смятам, че в случая е по-добре да не се споменава за явлението *аглутинация*: Евтимова не е изследвала пряко този проблем, а се позовава само на мнението на други автори. Като се опира на някои теоретични положения, изведени в теорията на валентностите, авторката анализира различията между семантичната и синтактичната «подчиненост» на участниците в изречението, от които произтичат и различията между *актанти* (субект, обект, адресат) и *сирконстанти* (обстоятелства, които зависят само синтактично от предикатора): относително независими, тяхното имплицитно поднасяне в изречението не накърнява граматичността му. Евтимова нарича явлението „имплицитност на обстоятелствените пояснения“ и то, според нея, е особено характерно за урду. Авторката подчертава, че – при наличие на най-висока (трета) степен на имплицитност –, урду прибегва до употребата на *следлози* – компенсаторни *релатори*, чието значение разкрива недвусмислено имплицитаната *падежна, валентна* или *обстоятелствена връзка*.

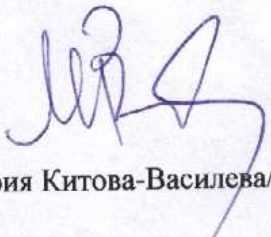
Ще анализирам подробно *Грамматика на езика урду* – последното голямо изследване на доц. Евтимова, представено като своеобразен „хабилитационен труд“ по процедурата за „професор“. Оценявам високо структурата на труда – практическа нормативна граматика (с елементи на описателна, научна граматика) – първият по рода си труд у нас, посветен на индоарийския език урду. В *Грамматиката* се обхванати най-важните езикови аспекти на всички езикови равнища. Слабо застъпена е само фонологията, но и това, което предлага авторката, е напълно достатъчно за помагало, предназначено за студенти, на които тепърва предстои да навлязат в спецификата на езиковата система на урду. Описаните езикови факти и явления са илюстрирани с множество умело подбрани примери, което прави *Грамматиката* четивна и достъпна. Имам няколко препоръки към авторката, които, естествено, не целят да омаловажат стойността на изследването. Ще спомена само най-важната. Тя се отнася до частта, посветена на морфологичната организация на глаголната система. Смятам, че е необходимо да се обърне по-голямо внимание на основните глаголни категории. Така както се изяснява спецификата на категорията *зalog* (с. 75-77), мисля, че е необходимо да се постъпи и с категориите *време* и *наклонение*. Не става съвсем ясно дали в урду съществува категорията *вид* (аспект) на глагола: в частта, посветена на глаголното словообразуване, авторката третира сложните глаголи образувания с първи елемент причастие (с. 92), като „глаголи от постепен вид, глаголи от непрекъснат вид и глаголи от многократен вид“, което ме кара да мисля, че в случая понятията „вид“ и „начин на действие“ на глагола не са добре диференцирани като *отделни* (при това *различни*) *субкатегории* в рамките на хиперкатегорията «аспектуалност».

Раздел III: Трудове, посветени на взаимоотношенията урду ↔ хинди. Към този раздел спадат монографията *Хиндустани (урду и хинди) – интерференция в частен режим на диглосия (въз основа на мощен анализ на провербиален текст на хиндустани)* и три приети за печат статии (№№ 14, 16 и 17),

съдържанието на които препраща директно към други, вече анализирани разработки. Монографията, защитена през 2009 г. като голяма докторска дисертация, вече е била обект на анализи и рецензии, поради което тук няма да я разглеждам отново. Не мога да не отбележа обаче изключителните приноси на авторката, заела се с нелеката задача да осъществи многоаспектен езиковедски анализ на паремиите в хиндустани, като при това заяви собствената си позиция относно същността и мястото им в езика.

Раздел IV: Изследване, посветено на езика хинди. Книгата *Диалектология на езика хинди* представя лекционен курс по съответната дисциплина и дава ясна представа за качествата на доц. Евтимова като университетски преподавател с четвъртвековен опит. Умело структурирани, увлекателно поднесени и илюстрирани с подходящи схеми, първите три лекции поднасят преглед на общите проблеми на диалектологията, екстраполирани спрямо спецификата на хиндиезичния ареал. Особено интересни са лекциите, посветени на частната диалектология на *хинди*. Тук отново се разглеждат проблемите на лингвофеномена «хиндустани». На тях авторката посвещава и последните две лекции, предлагащи социолингвистичен поглед към проблемите на диалектологията. От теоретична гледна точка те са ценни и много интересни.

IV. Заключение. Не е лесно в рамките на няколко страници да се обхване задълбочено творчеството на човек, посветил цялата си професионална любов на избрания език. Като имам предвид стойностната ѝ научна продукция, несъмнените ѝ теоретични приноси, многобройните цитирания и позовавания на нейни трудове в авторитетни наши и чужди научни списания, безспорните ѝ качества на авторитетен преподавател, считам, че **доц. д.ф.н. Татяна Дамянова Евтимова** отговаря напълно на изискванията, формулирани в Закона за развитие на академичния състав и Правилника за неговото прилагане относно придобиване на академичната длъжност „професор”. С пълна убеденост подкрепям кандидатурата ѝ по обявения конкурс и приканвам членовете на научното жури да постъпят по същия начин.

Рецензент:
/проф. д.ф.н. Мария Китова-Василева/

София, 15 септември 2011 г.